

Szilágyiné Hegedűs Éva¹:

Johann Sebastian Bach fiainak vokális művészete

¹ Szilágyiné Hegedűs Éva klasszikus ének előadóművészként, majd okleveles magánének-tanárként végzett a Miskolci Egyetem Bartók Béla Zeneművészeti Intézetében. Emellett okleveles ének-zenetanár és karvezető, tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán végezte, ahol kimagasló tudományos diákköri eredménye és példamutató tanulmányi előmenetele alapján 2009-ben Pro Arte Aranyérem kitüntetésben részesült. Az ELTE BTK Filozófiatudományi Doktori Iskola Esztétika Programjának abszolvált PhD-hallgatója, kutatási témája a zeneesztétika területéhez kötődik, témavezetője Dr. Bodnár Gábor egyetemi tanár, az ELTE BTK Művészetközvetítő és Zenei Intézet igazgatója. Doktori tanulmányai alatt 2019-2022 között az ELTE BTK Művészetközvetítő és Zenei Intézet Zenekultúra Tanszékének művésztanáraként és szakmentoraként, 2022-2023 között mint a 36. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Művészeti és Művészet tudományi Szekciójának ügyvezető titkára tevékenykedett.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	3
2. Az átmenet korszaka	3
3. Wilhelm Friedemann, a „hallei Bach”	4
3.1. Életének főbb állomásai.....	4
3.2. Vokális művei.....	5
4. Carl Philipp Emanuel, a „hamburgi Bach”	6
4.1. Életének főbb állomásai.....	6
4.2. Vokális művei.....	8
5. Johann Christoph Friedrich, a „bückeburgi Bach”	10
5.1. Életének főbb állomásai.....	10
5.2. Vokális művei.....	11
6. Johann Christian, a „londoni Bach”	12
6.1. Életének főbb állomásai.....	12
6.2. Vokális művei.....	14
6.2.1. Egyházi kompozíciók	14
6.2.2. Operák, egyéb vokális művek.....	15
7. Összegzés	16
8. Irodalomjegyzék	17

A címlapon szereplő képek: Wilhelm Friedemann Bach, Carl Philipp Emanuel Bach, Johann Christoph Friedrich Bach és Johann Christian Bach portréja

1. Bevezetés

A tanulmány célja átfogó képet adni Johann Sebastian Bach négy zeneszerző fiának vokális művészetéről, illetve arról, hogy énekes műveik felhasználhatóak-e az alapfokú művészetoktatásban. A dolgozat a történeti háttér rövid bemutatásával kezdődik, majd bemutatja Wilhelm Friedemann, Carl Philipp Emanuel, Johann Christoph Friedrich és Johann Christian Bach életének főbb állomásait, legismertebb vokális kompozícióit.

A 18. század második felében új kompozíciós szempontok kezdtek érvényesülni az európai zenében. A protestáns Németországban a zongora térhódításával az orgona egyre kisebb szerephez jutott, ami kedvezőtlenül hatott a protestáns egyházzene sorsára. Az új zeneszerző-generáció képviselői voltak a nagy Bach fiai is. Míg Johann Sebastian legidősebb fiúgyermeke, Wilhelm Friedemann Bach (1710-1784) apja improvizációs művészetét követve sosem tudott megbékélni a zenei stílusváltással, addig legkisebb fia, Johann Christian Bach (1735-1782) a családi protestáns-organista hagyománynak hátat fordítva operaszerzőként vált ismertté.

2. Az átmenet korszaka

„A 18. század közepén ismét stílusváltás ment végbe az európai zenében. A felvilágosodás eszméi, a polgárság előretörése, a zeneélet új formái az ízlés gyökeres átalakulásához vezettek. A barokk emelkedettség, a szerkesztés bonyolultsága helyett a kifejezés közvetlensége, egyszerűség, érzelmesség, világos építkezésű, szimmetrikus formák – ezek voltak az új generáció legjellemzőbb törekvései.”²

A zenetörténet a Johann Sebastian Bach halála utáni, kb. 1750-1800 közötti időszakot tekinti a barokk és klasszikus korszak közötti átmenet időszakának. „A német zenetörténet úgynevezett „gáláns korszaka” ez, a polgári idill és polgári álom kora, ...”³.

Johann Sebastian Bach zenéjét már halála idején túl konzervatívnak, nehézkesnek tartja az új közönség. Egyre növekszik az egyszerű, természetes és érzelmes zene iránti igény. Mivel a zongora ebben az időben igen divatos hangszerré vált és csaknem minden polgári otthonban jelen volt, egyre nagyobb számban jelentek meg olyan amatőr zenekedvelő előadók, akiknek igényeit a zeneszerzők nem hagyhatták figyelmen kívül. Az első zeneszerző, aki kifejezetten amatőr előadók számára is komponált, Carl Philipp Emanuel Bach volt.

² KÖRBER Tivadar, *Zeneirodalom*, I, Műszaki, Budapest, 2000, 65.

³ PERNYE András, *Előadóművészet és zenei köznyelv*, Zeneműkiadó, 1974, 179.

Az amatőr zenészek megjelenése magával hozta, hogy szükségessé vált beleírni a kottába a visszatérő zenei anyag díszítéseit, mert maguk az előadók nem rendelkeztek a rögtönzéshez szükséges technikai tudással. Bár a kottába írt díszítés az improvizáció hanyatlásához vezetett, a zenetudomány számára értékes információforrás a korabeli díszítőtechnikáról és előadásmódról.

„1750 és 1800 között olyan művek jönnek létre, amelyeknek lényegéhez tartozik, hogy így és csakis így szólalnak meg. A zeneszerzőegyénségek és a műegyéniségek korszaka ez, amikor a mű udvara erősen megsűkül, és jelentéstartalmait csakis abban a formában és csakis úgy képes kinyilvánítani, ahogyan a komponista azt rögzítette.”⁴

Az átmenet korszakára a kis fejedelemségekre tagolódo Németország már jól szervezett hangversenyéletet hozott létre, melynek következményeképp a német zeneszerzők számára kibontakozott egy új irányvonal, a zenei előadóművészet lehetősége.

3. Wilhelm Friedemann, a „hallei Bach”

(1710 – 1784)

3.1. Életének főbb állomásai⁵

Johann Sebastian Bach és Maria Barbara legidősebb fia, Wilhelm Friedemann Bach 1710-ben született Weimarban. A „hallei Bach”-ként ismert zeneszerző, Johann Sebastian legkedvesebb gyermeke, egyedülállóan alapos és módszeres zenei nevelést kapott. Emellett a lipcsei egyetemen matematika, filozófia és jogi tanulmányokat is folytatott. Ingtag életvitele miatt azonban soha nem tudta igazán kibontakoztatni tehetségét.

1723-ban a család Weimarból Lipszébe költözött. Friedemann 1733-ig élt a városban. Ez idő alatt rendszeresen segített apja mellett, s néhány darabot is komponált billentyűs hangszerre. 1733-1746 között Drezdában élt, ahol a Sophienkirche orgonistája volt, emellett az udvari zeneéletbe is bekapcsolódott. Ezekben az években elsősorban hangszeres darabokat komponált. 1746-ban próbajáték nélkül megkapta a hallei Liebfrauenkirche orgonista állását. „Ekkorra már széles körben németföld legjobb orgonistájaként és a barokk orgona-hagyomány utolsó élő képviselőjeként tartották számon.”⁶

1751-ben feleségül vette Dorothea Elisabeth Georgit.

⁴ *Uo.*, 235.

⁵ *A Bach-család*, szerk. és előszó Stanley SADIE, bev. Christoph WOLFF, Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 245–257 (Grove Monográfiák).

⁶ *Uo.*, 247.

1770-ig Hallében maradt, ahol az instrumentális kompozíciók mellett egyházi kantátákat is írt. 1771-ben feleségével Braunschweigba, majd 1774-ben Berlinbe költözött, ahol 1784-ben bekövetkezett haláláig élt. Ez idő alatt született kevés kompozíciója főként billentyűs- és kamarazene, valamint egy operakísérlet, „*Lausus und Lydie*” címmel, amelyet nem fejezett be.

„Wilhelm Friedemann Bach atyjának legidősebb és egyben leginkább konzervatív gyermeke volt. ... A korabeli tudósítások szerint ő őrizte meg a legtisztábban J. S. Bach improvizációs művészetét, és – talán éppen ezért – ő szenvedett a legtöbbit a zenetörténet 1750 körül bekövetkező, megrendítő hangváltásától: ahhoz már öreg volt, hogy „át tudott volna váltani” az új stílusra.”⁷

3.2. Vokális művei⁸

Wilhelm Friedemann vokális kompozíciói között szerepelnek egyházi kantáták, egyéb egyházi művek, valamint világi vokális művek is.

Több mint húsz egyházi kantátáját („*Wer mich liebet*”, „*Der Herr zu deiner Rechten*”, „*Wir sind Gottes Werke*”, stb.) 1746-1764 között komponálta négy énekszólamra (SATB) hangszer- és continuokísérettel. Közülük több kantáta részben vagy egészben paródia, illetve néhánynak csak a szövege maradt fenn. A paródia egy korábbi saját kompozíció, illetve más zeneszerző által írt zenei anyag átkomponált felhasználásával keletkezett mű, mely ebben a korban gyakori és elfogadott volt. Az „*Auf Christen, posaunt*” című kantáta 1763-ban készült a hétéves háború végének megünneplésére.

Egyéb egyházi művei között szerepelnek misék, mise tételek, kórusművek és áriák.

Világi kantátáját Nagy Frigyes születésnapjára komponálta 1756-ban „*O Himmel, schöne*” címmel.

Egyetlen befejezetlen operája a „*Lausus und Lydie*” (1778-79), melynek librettóját C. M. Plümicke írta.

Wilhelm Friedemann Bach életműve nem bővülködik vokális kompozíciókban. Egyházi kantátáit be szokták mutatni, de ezen rövid művek áriáinak előadásához alapos énektechnikai tudás szükséges. Éppen ezért az alapfokú művészetoktatás keretein belül nem taníthatóak, viszont a zeneművészeti szakgimnáziumi oktatásban előfordulhatnak.

⁷ PERNYE, I. m., 223.

⁸ Christoph WOLFF – Peter WOLLNY, *Wilhelm Friedemann Bach*, Grove Music Online, 2001, <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.6002278197> (Hozzáférés: 2024. május 30.)

4. Carl Philipp Emanuel, a „hamburgi Bach”

(1714 – 1788)

4.1. Életének főbb állomásai⁹

Johann Sebastian Bach és Maria Barbara ötödik gyermeke, Carl Philipp Emanuel Bach 1714-ben született Weimarban. A leghíresebb és legtermékenyebb Bach-fiú hároméves volt, amikor a család Köthenbe költözött, és kilenc, amikor Johann Sebastian a lipcsei Tamás-iskola kántora lett. Apján kívül sosem volt más zenetanára, csak billentyűs hangszereken tanult játszani és egész élete során alig utazott. Mindez zenei látókörének beszűküléséhez is vezethetett volna. Az olasz és francia zene iránti lankadatlan érdeklődése, illetve a család otthonába látogató rendkívüli zenészek és előadásaik azonban kivételesen gazdag zenei tapasztalatokkal látták őt el. Gyermekkorában az egyetlen számára ismeretlen műfaj az opera volt.

A Tamás-iskola elvégzése után Emanuel Bach 1731 októberében beiratkozott a lipcsei egyetemre joghallgatóként, emellett mint apja legfontosabb zenei asszisztense dolgozott. Tanulmányait 1734-38 között az Odera-menti Frankfurt egyetemén folytatta, közben csembalóórákat adott, komponált és vezényelt. Az 1731-38-as évek jelentik zenei pályájának igazi kezdetét.

1738-ban meghívást kapott Ruppinja az akkori porosz koronahercegtől, a későbbi II. Frigyes porosz királytól. Emanuel hivatalos csembalista kinevezése csak 1740-ben, Frigyes trónralépését követően következett be, csaknem 30 évig állt a király szolgálatában, aki kiváló fuvolajátékos is volt. 1742-ben tanúja lehetett a nagy Berliini Opera megnyitásának, ahol elsősorban Carl Heinrich Graun és Johann Adolf Hasse operáit játszották. Olasz énekesek, francia táncosok, hangszeres zenészek és az „opera seria” egyéb közreműködői érkeztek Berlinbe, de ő maga sosem komponált operát.

1744-ben feleségül vette Johanna Maria Dannemannt.

Berlini évei alatt egyetlen egyházi művet alkotott, az 1749-es „*Magnificat*”-ot, amely csaknem minden lapján apja hatását mutatja.

Emanuel Bach elégedetlen volt igen alacsony és kezdettől fogva változatlan bére miatt. 1753-ban a zittai kántori állásért folyamodott és lemondással fenyegetőzött a porosz udvarban, ekkor bérét megemelték. Ugyanebben az évben a lipcsei Tamás-templom kántori állására is pályázott, sikertelenül. Az 1756-63 között tartó hétéves háború bénítóan hatott a berlini zenei életre. Ezekben az években elsősorban tanításból élt, zeneszerzői és írói tevékenységet

⁹ szerk. Sadie, *I. m.*, 258–313.

folytatott. 1753-ban jelent meg a billentyűs játékról szóló gyakorlati zenei művének, a „*Versuch*”-nak első része, mely megalapozta hírnevét Európa legismertebb csembalójátékosaként és -tanáraként.

1768 márciusában elfoglalta hamburgi kántori és zeneigazgatói pozícióját, mely hasonló feladatokat írt elő számára, mint apja lipcsei kötelezettségei: a Johanneum (latiniskola) kántora és a város öt fő templomának zeneigazgatója lett. Munkája hatalmas terhet rótt rá: „az öt templomban évente körülbelül kétszáz zenei előadást kellett tartania (ezen belül tíz passió-előadást tizenhárom nap alatt), továbbá egyházi zenét kellett szolgáltatnia az iskolában, gyászzeneket, az újabb és újabb lelkészek végtelen sorának beiktatására szolgáló kantátákat, köszöntő kantátákat vagy ünnepi zenéket újonnan hivatalba lépő városi tisztviselőknek, az iskolákban előadott színdarabok zenéjét, sőt: az iskolai nyilvános vizsgákon előadott darabokat, prominens polgárok születésnapjait, zenét a város főúri vendégeinek stb.”¹⁰.

Néhány héttel beiktatása után hangversenysorozatot indított, ahol vokális darabjai mellett csembalóversenyek előadójaként is hallhatta a közönség. Koncertjei a korabeli zenei élet középpontjában álltak. Saját művei mellett kora legismertebb szerzőinek drámái és kórusműveit vezényelte. Néhány szezon után a hangversenysorozatot beszüntette, sikeresebbnek bizonyult a tanítás, illetve saját műveinek kiadása és terjesztése. 1770-ben adta ki „*Musikalisches Vielerley*” című gyűjteménysorozatát, melyben saját kompozíciói és berlini kollégáinak szerzeményei szerepeltek: billentyűs darabok, zongorakíséretes áriák és dalok, valamint kamaraművek.

A Hamburgban töltött 20 évben Emanuel Bachnak egyházi szerzőként kellett komponálnia. Egyházi zenéjének nem publikálásra szánt része főként saját műveinek és más zeneszerzők műveiből vett részleteknek keveréke, új hangszeres szólamokkal kiegészítve. A kiadott egyházi művek azonban egytől-egyik magasrendű alkotások. „Emanuel számos e korszakban írott nem-liturgikus kórusa, dala, áriája és kantátája örvendett elismerésnek. Mindazonáltal szilárdan fennmaradt az a szokása, hogy legszebb gondolatait hangszeres művekben formálta meg.”¹¹

1788 decemberében, betegség következtében hunyt el Hamburgban.

¹⁰ *Uo.*, 270.

¹¹ *Uo.*, 275.

4.2. Vokális művei¹²

Carl Philipp Emanuel körülbelül 300 zongorakíséretes dalt komponált („*Oden mit Melodien*” [1. kép], „*Neue Lieder-Melodien*”, stb.).

Drittes Lied.
Mäßig.
Noch bin ich jung von Jahren, in Siegen unerfahren, nur Unschuld heißt mir Pflicht. Der Männer Herzen
fälen, im Lieben sich verstellen, die Kunst versehe ich nicht.

Lied eines jungen Mädchens.

Noch bin ich jung von Jahren, In Siegen unerfahren, Nur Unschuld heißt mir Pflicht. Der Männer Herzen fälen, Im Lieben sich verstellen, Die Kunst versehe ich nicht.	Wähle, eh der Kunst zu lügen, Und Männer zu betrügen, Wein Herze sich ergiebt. Ich mag nicht andre kränken, Nur dem will ich mich schenken, Der mich zum ersten liebt.	D fand ich in der Blüthe, Von fröhlichem Gemüthe, Ein Herz voll Lieb und Treu! Der sollte es glücklich wissen, Dass ich so gut zu küssen, Als funfzehn ältere sep.
---	---	---

1. kép: „*Lied eines jungen Mädchens*”¹³

Ezek többnyire miniatűr darabok, strófikusak, valamennyi strófa zenéje azonos, formája, szövege egyszerű. Céljuk, a kor szokásainak megfelelően a vers hatásának fokozása, nem pedig a zenei kifejezés. „A tipikus textúra háromszólamú; mindegyik szólam teljesen kiírt, az énekszólam a felső szólam kettőzése. ... A világi dalok a természetet, mitológiát, romantikus szerelmet, barátságot, a jó német bor élvezetét és az erény jutalmát dicsőítik.”¹⁴ A szövegek megzenésítése mértéktartóan egyszerű, a harmóniak érzékenyen jelenítik meg a dalok érzelmi légkörét. A műfaj keretein belül Emanuel a legmagasabb szintű műveket alkotta.

Teljes vokális életművének körülbelül kétharmadát teszik ki a vallásos költemények („*Geistliche Lieder*”, „*Geistliche Oden und Lieder mit Melodien*”, „*Übersetzte Psalmen mit Melodien*”, „*Geistliche Gesänge I-II.*” [2. kép], stb.).

¹² Christoph WOLFF – Ulrich LEISINGER, *Carl Philipp Emanuel Bach*, Grove Music Online, 2001, <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.6002278185> (Hozzáférés: 2024. május 30.)

¹³ Carl Philipp Emanuel BACH, *Oden mit Melodien* (H670-84, 687, 689-92, W199), Arnold Wever (Johann Gottlob Immanuel Breitkopf megbízásából), Berlin, 1762, 4.

¹⁴ szerk. Sadie, *I. m.*, 286.

Demüthigung vor Gott.

Etwas langsam.

Demüthigung vor Gott.

<p>Biet an vor Gott, ihr Kinder! Ist in des Saals hin, Menschenfieser! Kommt alle! Knie und betet an! Er, der Herr, hat uns er-schaf-fen, zum Him-mel, Kinder, auch er schaf-fen: der er-rettet und ver-ber-ten kann. Der Herr ist eu-er Gott! Er- heuch Je-hu-ach! der Er-ker-ner! Gott, groß von Macht! Gott, groß von That! ein Kö-nig er-ter Wis-sen-that!</p>	<p>Gott an vor Gott! Er kommt Gehört der Kinder und der Psalmen Der des Allmächtigen Königs! Du alle freude, alle fehen, Auf Jesu: Herr, verwillig und nicht! Wie er nicht unter Gott, Nicht durch des Königs Tod Unter Vater: Königt triff und schon Von seinem Thron Der Kinder qualenloser sehn.</p>	<p>Biet an! Gott ist die Liebe! Kämpen, Kinder, laut: Gott ist die Liebe! Durch Jesum Christum unser Gott Noch tragt er die Leiden treu. Verleitet noch nicht die Menschen, Erhöhet noch der Feinde Spott. Hier! der Allmächtige spricht! Verleitet die Feinde nicht Eurer Ehre. Gerecht ist Gott! Gerecht der Tod, Den er verfluchten Kindern tragt!</p>	<p>Biet an! Ich, nicht im Geime, Doch rufft Gott mit der Psalmen Den Heilm auf dem Jenseit zu: Kämpft wider von dem Plage Des Unglücks! Heil den Sieg der Gnade Und sucht für eure Seele Ruh! Klein ist der Tage Zahl: Vielleicht zum letzten Mal! Hüt die Ehre: Demergericht! Schwere noch heut: Ruh ist auch Tod und Ewigkeit.</p>
--	---	--	---

Gott an! Ermaucht, ihr Kinder!
 Ermaucht, denn auch, o Menschenfieser,
 Ermaucht Tod und Ewigkeit!
 Sein und Gewalt, Tod und Leben
 Hat Gott in euer Hand geden:
 Ermaucht! Hoff ist zur Tugend Zeit.

Allmächtig ist der Herr!
 Gerecht, gerecht ist Er!
 Freies, jenseit!
 Hoff, was er spricht,
 Gerecht ihm nicht,
 Er kommt, er kommt und hält Gericht!

2. kép: „Demüthigung vor Gott”¹⁵

„A főként Gellertől, Cramertől és Sturmától származó vallásos tárgyú szövegek mindenkifehé szólnak, reménységet, hálát, örömet és biztatást fejeznek ki, gyakran kissé unalmasak (különösen egy tucat strófa után), de ritkán merevek vagy ízléstelenek.”¹⁶

A kóruszene iránt megnövekedett igény olyan hatással járt, hogy az újdonságot többre becsülték, mint a minőséget és a tradíciót. Természetesen Philipp Emanuelt ez nem inspirálta. Gyakran használt a maga és más zeneszerzők egyházi műveiből összeállított pasticciókat, de önálló kórusművei is sikeresek voltak. Szövegük és zenéjük mentes a kor lutheránus egyházi zenéjére jellemző szentimentalizmustól, jellegük már Beethoven felé mutat.

Leggyakrabban bemutatott vokális műve a „Magnificat”. 1749. augusztus 25-én fejezte be kilenc tételes kompozícióját Potsdamban. A Berlini Királyi Könyvtárban található eredeti példány címe: „J. J. (Jesu Juva) Magnificat (Wq215) négy szólóhangra, két kürtre, két fuvolára,

¹⁵ Carl Philipp Emanuel BACH, *Geistliche Gesänge* (H749, W197), I, Johann Heinrich Herold (Johann Gottlob Immanuel Breitkopf megbízásából), Hamburg, 1780, 1.

¹⁶ szerk. Sadie, *I. m.*, 286.

két oboára, két hegedűre, brácsára és continuóra, három trombitára és üstdobokra”¹⁷, a partitúra végén pedig ez áll: „*Fine. S. D. Gl. (Soli Deo Gloria) Potsdam, 25. Aug. 1749.*”¹⁸. Művével feltételezhetően Anna Amália porosz hercegnőt akarta meggyőzni, hogy adományozza neki az „udvari zeneigazgató” címet. A másik feltételezés szerint a „Magnificat” célja egy tervezett jelentkezés a volt a lipcsei Tamás templom kántori állására. Ezt látszik igazolni, hogy a kompozíciót 1750-ben mutatták be Lipcsében, J. S. Bach halálának évében. A mű 1779-es hamburgi felújításakor a zeneszerző a hangszerelést 3 kürtre egészítette ki és egy üstdobbal is bővítette, valamint a negyedik tételt („*Et misericordia*”) új kompozícióra cserélte.

Carl Philipp Emanuel Bach szólóénekhangra komponált művei között egyszerűbb strófikus művek, illetve ritmikailag és dallamvezetésben bonyolult, komoly énektechnikai előképzettséget feltételező dalok és áriák is szerepelnek. Az alapfokú művészetoktatásban azonban egyszerűbb dalai is nehezen taníthatóak, mert a mai fül számára kevésbé befogadhatóak.

5. Johann Christoph Friedrich, a „bückebergi Bach”

(1732 – 1795)

5.1. Életének főbb állomásai¹⁹

Johann Sebastian Bach és Anna Magdalena fia, Johann Christoph Friedrich Bach 1732-ben született Lipcsében. A „bückebergi Bach” néven ismert zeneszerzőt apja oktatta zenére, de jó tanára volt távoli unokatestvére, Johann Elias Bach is. Beiratkozott a lipcsei egyetem jogi karára, de apja betegsége miatt lemondott egyetemi tanulmányairól. Kamaramuzsikusi állást vállalt Wilhelm von Schaumburg-Lippe gróf bückebergi udvarában, ahol haláláig maradt.

A bückebergi udvar a legkulturáltabb német fejedelmi udvarok egyike volt. Bach kezdetben a zenekar tagja volt Angelo Colonna koncertmester és Giovanni Battista Serini zeneszerző irányítása alatt. 1755-ben feleségül vette Lucia Elisabeth Münchhausen udvari énekesnőt, Ludolf Münchhausen udvari orgonista lányát. Az olasz mesterek 1756-ban, a hétéves háború kitörésekor távoztak Bückebergből, feladatkörük Friedrichre szállt, a hivatalos kinevezésére viszont csak 1759-ben került sor.

¹⁷ Carl Hermann BITTER, *Carl Philipp Emanuel und Wilhelm Friedemann Bach und deren Brüder*, Verlag von Wilhelm Müller, Berlin, 1868, változatlan utánnomás Zentralantiquariat der Deutschen Demokratischen Republik, Leipzig, 1973, 117.

¹⁸ *Uo.*, 117.

¹⁹ szerk. Sadie, *I. m.*, 316–321.

1771-ig saját művei közömbös fogadtatásra találtak a bückebergi grófnál, de ekkor a városba érkezett Johann Gottfried Herder mint udvari lelkész és konzisztórium tanácsos. Herder egész sor oratórium és kantáta librettót, valamint drámai szöveget írt, melyeket Friedrich megzenésített. 1776-ban Herder elhagyta Bückeburgot, egy évvel később pedig elhunyt Wilhelm gróf.

1778-ban Friedrich Angliába utazott Wilhelm Friedrich Ernst társaságában. A zenei évad tetőzésekor érkeztek Londonba, ahol Friedrich zongorát és kottákat vásárolt, valamint Mozart lelkes rajongójává vált. Néhány hét után visszatért Bückeburgba, ahol magas színvonalú előadásokat rendszeresített egészen 1795-ben bekövetkezett haláláig.

J. Ch. Friedrich Bach kimagasló billentyű-virtuóz volt. Szonátái, zongoraversenyei és rövid billentyűs darabjai mellett komponált kamarazenét, szimfóniákat és aligha akad vokális műfaj, amelyet ne művelt volna.

5.2. Vokális művei²⁰

Johann Christoph Friedrich vokális kompozíció között szerepelnek oratóriumok, elsősorban K. W. Ramler és J. G. Herder szövegkönyveire, német nyelvű egyházi vokális művek, világi vokális művek, köztük színpadi darabok, szólókantáták és áriák, szóló énekhangra komponált egyházi és világi dalok billentyű- vagy continuokísérettel, valamint négy énekhangra komponált motetták continuokísérettel. Zenéje több kompozíciójának is elveszett, illetve csak zenetöredékek maradtak fenn műveiből. Elsősorban oratóriumait („*Die Kindheit Jesu*”, „*Die Auferweckung Lazarus*”, stb.) és két motettáját („*Ich lieg und schlafe*”, „*Wachet auf, ruft uns die Stimme*”) szokták bemutatni. Művei az alapfokú művészetoktatásban nem taníthatóak és a zeneművészeti szakgimnáziumi oktatásban is nagyon ritkán hallhatóak, de a tanulmányok előrehaladtával meg lehet ismertetni többek között Mária gyönyörű alt áriáját („*Schlummre sanft in deiner Krippe*”) a „*Die Kindheit Jesu*” oratóriumból, akár egy karácsonyi koncertre készülve.

²⁰ Christoph WOLFF – Ulrich LEISINGER, *Johann Christoph Friedrich Bach*, Grove Music Online, 2001, <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.6002278188> (Hozzáférés: 2024. május 30.)

6. Johann Christian, a „londoni Bach”

(1735 – 1782)

6.1. Életének főbb állomásai²¹

Johann Sebastian Bach és Anna Magdalena legkisebb fia, Johann Christian Bach 1735-ben született Lipcsében. Billentyűs és zeneelmélet tanulmányait valószínűleg apjánál kezdte a családi hagyománynak megfelelően. Másodunokatestvére, Johann Elias 1738-1743 között a családdal élt, így valószínűleg ő is részt vett Johann Christian tanításában.

Apja halála után, 1750-ben Carl Philipp Emanuelhez költözött Berlinbe, akitől zeneszerzést és billentyűs játékot tanult. Ebben az időszakban billentyűs darabokat és concertókat komponált. 1754-ben Itáliába utazott, ahol Padre Martininél tanult és pártfogóra is talált Agostino Litta gróf személyében. 1757-ben római katolikus vallásra tért át, 1760-ban kinevezték a római katedrális egyik orgonistájává. Ez időszakban nem kellett komponálnia, liturgikus műveit még kinevezése előtt írta.

Pályája rövidesen más irányba terelődött, a torinói Teatro Regio felkérésére megszületett első operája, az „*Artaserse*”, melynek szövegét Metastasio írta. Ezt követően a nápolyi opera felkérésére komponálta „*Catone in Utica*” című operáját III. Károly spanyol király névnapjának megünneplésére. Ez volt a legsikeresebb operája, több olasz városban és Itálián kívül is színpadra került. Második nápolyi operája, az „*Alessandro nell'Indie*”, a spanyol király születésnapjának ünnepségén került bemutatásra 1762-ben. Ekkorra már Velencéből és Londonból is kapott ajánlatot, a King's Theatre két opera komponálására is felkérte. Az elsőt, az „*Orione*”-t 1763 februárjában mutatták be hatalmas sikerrel Londonban, a másodikat, a „*Zanaida*”-t három hónappal később, 1763 májusában. A szezon végén az igazgatóság kicserélődött, az új vezetőség nem újította meg Bach szerződését. A következő évadra visszahívták Nápolyba, de ő mégis Londonban maradt, ahol 1763 márciusára már királyi kegyet és pártfogást élvezett. Hamarosan már a királynő zenemestereként hirdette magát, 1763. december 15-én pedig elnyerte művei közzétételének jogát. 1764-ben ismét megváltozott a King's Theatre vezetése, így újra igényt tartottak Bach munkájára. 1765 januárjában mutatták be új operájának, az „*Adriano in Siria*”-nak hét előadása közül az elsőt. Az opera megbukott, de a külön kiadásban megjelent énekszámok szép sikert arattak.

1765-1781 között Bach és Carl Friedrich Abel minden évben hangverseny-sorozatot szervezett, ahol felváltva vezényeltek, elsősorban saját műveiket. 1765 januárjában adták elő

²¹ szerk. Sadie, *I. m.*, 322–361.

először a „*The Maid of the Mill*” című ballad-operát. Egy dal és egy duett, amelyet Bach komponált, művészetét minden eddigénél tágabb közönséghez juttatta el.

„A „Bach-Abel”-koncertek olyan sikert arattak, hogy 1774-ben már bejelenthetik a nagyérdemű közönségnek: új koncerttermet építettek és a jövő évtől kezdve már abban folytatják hangversenyeiket.”²²

1766-tól még ennél is szélesebb közönség ismerhette meg az 1766 és 1779 között négy gyűjteményben kiadott „*Vauxhall-dalok*”-at, melyeket a Vauxhall Gardens-i koncertekre szerzett.

1766 őszén egy évadra Londonba érkezett Cecilia Grassi szopránénekesnő, Bach későbbi felesége, a King’s Theatre „opera seria”-inak primadonnája. 1767. január 29-én játszották a kisgyermek walesi hercegnek komponált „*The Fairy Favour*” című gyermekoperát, melynek Bach írta a zenéjét. Február 14-én mutatták be új operáját, a „*Carattaco*”-t, melynek sikere nem volt jelentős. 1769-ben részt vett az „*Orfeo ed Euridice*” londoni premierjének előkészítésében. Kiegészítette Christoph Willibald Gluck zenéjét az opera jelenetei közé beillesztett pótlásokkal, hogy így elég hosszú legyen egy estényi szórakozáshoz. Az átdolgozás nagy közönségsikert aratott.

1770-ben a böjti időszakban és húsvét hetében Bach oratórium-előadásokat adott a King’s Theatre-ben. Niccolo Jomelli passiója és Giovanni Battista Pergolesi Stabat Mater mellett saját oratóriuma, a „*Gioas, rè di Giuda*” is szerepelt, az oratórium-estek azonban nem hoztak számára sikert. 1772. április 6-án mutatták be „*Endimione*” című kantátáját, melyben Cecilia Grassi is részt vett.

1772-ben Bach Mannheimből kapott megbízást opera megírására a választófejedelem névnapi ünnepségére. „*Temistocle*” című operája nagy sikert aratott, így újabb felkérést kapott és 1775-re elkészült a „*Lucio Silla*”. Ugyancsak Mannheimben írta az „*Amor vincitore*” szerenátát (Londonban mutatták be) és a „*La tempesta*” kantátát. Mindeközben el kellett látnia londoni udvari kötelességeit is.

Feltételezhetően 1773-ban kötött házasságot Cecilia Grassival.

1776 áprilisában mutatták be kantátáját, a „*Cefalo e Procri*”-t, 1777 májusában pedig a felújított „*Orione*”-t. Következő évadbeli új operája a „*La clemenza di Scipione*”, mely nyolc előadást ért meg, közben Bach új kantátát tűzött műsorra „*Rinaldo ed Armida*” címmel.

²² PERNYE, I. m., 205.

1778-ban a párizsi Academie Royale de Musique kérte fel opera írására. Ekkor Párizsba látogatott és találkozott Mozarttal. Új operáját, az „*Amadis de Gaule*”-t Londonban írta meg, de Párizsban került bemutatásra Marie Antoinette királynő jelenlétében.

Miután visszatért Londonba, Bach nem írt több operát. 1781-ben egészsége romlani kezdett, 1782. január 1-én halt meg Paddingtonban.

6.2. Vokális művei²³

Johann Christian volt az egyetlen Bach-fiú, aki szakított a családi protestáns-organista hagyománnyal és számos operát is komponált. Életműve jelentős számú vokális kompozíciót tartalmaz, egyházi szerzeményeket épp úgy, mint sikeres operákat.

6.2.1. Egyházi kompozíciók

„Mire Bach 1762-ben elhagyta Itáliát, szinte valamennyi latin nyelvű egyházi műve készen állt. Két szólókantáta kivételével mind liturgikus szövegek feldolgozása, zenekari kísérettel. Stílusukban a kor itáliai egyházi zeneszerzőinek különféle stílusai tükröződnek. Legkonzervatívabb vonásuk a kóruskezelés.”²⁴

Számos egyházi kompozíciója között szerepelnek mise tételek („*Kyrie*”, „*Gloria*”, „*Credo*”), „*Dies Irae*”, „*Dixit Dominus*”, „*Laudate pueri*”, „*Magnificat*”, „*Miserere*”, „*Requiem*”, „*Salve Regina*”, „*Tantum ergo*”, valamint „*Te Deum*” is.

Bach egyházi művei tételekre oszlanak, a katolikus egyházi zene korstílusának megfelelően. Szólisták szerepeltetésekor a szólistikus tételek az uralkodóak. Gyakori a két-három szólóhangra írt tétel, melyek vagy kamaraduett-stílusúak, vagy rendkívül kifinomultak. „Legtöbb szólótétele azonban egyetlen szólóhangra készült, az olasz egyházi zenében divatos expresszív modorban.”²⁵ Áriáinak többsége visszatérés nélküli áriaforma, néhány viszont kidolgozott háromtagú forma kontrasztáló középrésszel.

„Bach egyetlen oratóriuma, a „*Gioas, rè di Giuda*” kísérlet az olasz oratórium és a Händel uralma alatt álló angol tradíció ötvözésére. A szólószámok az olasz oratórium hagyományos operastílusát követik.”²⁶

²³ Christoph WOLFF – Stephen ROE, *Johann Christian Bach*, Grove Music Online, 2001, <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.6002278196> (Hozzáférés: 2024. május 30.)

²⁴ szerk. Sadie, *I. m.*, 333.

²⁵ *Uo.*, 334.

²⁶ *Uo.*, 335.

6.2.2. Operák, egyéb vokális művek

Bach összesen tíz olasz nyelvű „opera seria”-t komponált Itáliában, Londonban és Mannheimben, melyek Metastasio legnépszerűbb librettóira épülnek. Áriái egyre távolodnak a „da capo” típustól. Nápoly konzervatívabb közönsége számára még főként visszatéres áriákat írt, Londonban viszont már elfordult a hagyományos „opera seria”-tól, nagyszabású kórusrészleteket iktatott be, valamint a zenekar is nagyobb szerepet kapott. Mannheimben örömmel aknázták ki az énekesek és a zenekar virtuozitását, nehéz énekszámokat írt gazdag zenekari kísérettel. Legpompásabb olasz operája az 1772-es „*Temistocle*”. Az opera sok tekintetben visszatér a hagyományos „opera seria”-hoz, áriái főként „da capo” formájúak és jelentéktelen a kórus szerepe, viszont Bachnak először és utoljára ekkor nyílt lehetősége nagyobb lélegzetvételű finálékat alkotni.

Az 1778-as „*La clemenza di Scipione*” feltehetően a londoni közönség ízléséhez igazítva nem tartalmaz „da capo” áriákat. Leegyszerűsített cselekményével, szegényes dialógusaival, rövid áriáival és a drámai funkciót betöltő kórossal a Metastasio-féle „opera seria” késői szakaszát képviseli.

Az 1779-ben komponált „*Amadis de Gaule*” egy Jean-Baptiste Lully számára készült librettó megzenésítése. „Az eredetileg öt felvonás háromba tömörült, s a hagyományos francia stílus szerint mindhárom végére divertissement illeszkedett. Valamennyi recitativo zenekarkíséretes.”²⁷

Operái mellett kamaraduettokat („*Sei canzonette*” két kötete), szerenátákat, dalokat, áriákat és népdalfeldolgozásokat is találhatunk művei között. Gyönyörű zenekarkíséretes dalokat tartalmaz a „*Vauxhall-dalok*” négy kötete. Ezek a dalok már a klasszikus stílus felé mutatnak, Joseph Haydn canzonettáira emlékeztetnek, de énektechnikailag nehezebbek, így az alapfokú művészetoktatásban csak a magasabb osztályokban tanulhatóak.

²⁷ Uo., 338.

7. Összegzés

Johann Sebastian Bach négy zeneszerző fia közül hárman, elsősorban nem vokális művészetükről váltak ismertté. A legidősebb fiú, Wilhelm Friedemann orgonavirtuóz képességeit becsülték különösen nagyra, németföld legjobb orgonistajátékosaként tartották számon. A leghíresebb és legsikeresebb fiú, Carl Philipp Emanuel, Európa legismertebb csembalójátékosa és -tanára, Johann Christoph Friedrich pedig kimagasló csembaló- és zongoravirtuóz volt. A kor hagyományaihoz illően és a zenei életben betöltött pozíciójukból adódóan azonban mindhárman komponáltak számos vokális művet is. A ma legismertebbek Carl Philipp Emanuel Bach kompozíciói, melyek közül a leggyakrabban bemutatott mű, a „Magnificat”, mely minden lapján édesapja hatását és iránta érzett tiszteletét mutatja. A legkisebb Bach-fiú, Johann Christian már szakított a családi protestáns-orgonista hagyománnyal, és elsősorban mint operaszerző vált ismertté.

A nagy Bach fiainak vokális kompozíciói ritkán szerepelnek az alapfokú művészetoktatásban tanítható művek között. Ennek egyik oka, hogy a rövidebb szerzemények, dalok a mai fül számára szokatlan harmóniákat és egyhangú strófikus ismétléseket tartalmaznak. A másik ok viszont, hogy a kompozíciók részeként vagy önállóan szereplő áriák ritmikája, dallamvezetése és hosszú koloratúrái olyan zeneismereti és énektechnikai tudást feltételeznek, mely csak a tanulmányok magasabb szintjén sajátítható el.

8. Irodalomjegyzék

1. *A Bach-család*, szerk. és előszó Stanley SADIE, bev. Christoph WOLFF, Zeneműkiadó, Budapest, 1989 (Grove Monográfiák)
2. BACH, Carl Philipp Emanuel, *Geistliche Gesänge* (H749, W197), I, Johann Heinrich Herold (Johann Gottlob Immanuel Breitkopf megbízásából), Hamburg, 1780
3. Carl Philipp Emanuel BACH, *Oden mit Melodien* (H670-84, 687, 689-92, W199), Arnold Wever (Johann Gottlob Immanuel Breitkopf megbízásából), Berlin, 1762
4. BITTER, Carl Hermann, *Carl Philipp Emanuel und Wilhelm Friedemann Bach und deren Brüder*, Verlag von Wilhelm Müller, Berlin, 1868, változatlan utánnomás, Zentralantiquariat der Deutschen Demokratischen Republik, Leipzig, 1973
5. KÖRBER Tivadar, *Zeneirodalom*, I, Műszaki, Budapest, 2000
6. PERNYE András, *Előadóművészet és zenei köznyelv*, Zeneműkiadó, 1974
7. WOLFF, Christoph – LEISINGER, Ulrich, *Carl Philipp Emanuel Bach*, Grove Music Online, 2001, <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.6002278185> (Hozzáférés: 2024. május 30.)
8. WOLFF, Christoph – LEISINGER, Ulrich, *Johann Christoph Friedrich Bach*, Grove Music Online, 2001, <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.6002278188> (Hozzáférés: 2024. május 30.)
9. WOLFF, Christoph – ROE, Stephen, *Johann Christian Bach*, Grove Music Online, 2001, <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.6002278196> (Hozzáférés: 2024. május 30.)
10. WOLFF, Christoph – WOLLNY, Peter, *Wilhelm Friedemann Bach*, Grove Music Online, 2001, <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.6002278197> (Hozzáférés: 2024. május 30.)